

ІЄРАРХІЯ У РЕМІСНИЧИХ ЦЕХАХ ПІВНІЧНОГО ЛІВОБЕРЕЖЖЯ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII–XVIII СТ.

Стаття присвячена внутрішньому устрою та взаємовідносинам у ремісничих цехах Північного Лівобережжя у другій половині XVII–XVIII ст. Проаналізовано ієрархічну структуру корпорацій, права та обов'язки їх членів.

Ключові слова: ремісничий цех, Північне Лівобережжя, учень, підмайстер, майстер.

На сучасному етапі розвитку історичної науки помітно зростає інтерес до вивчення економічних структур і соціальних спільнот, з яких складалось українське суспільство ранньомодерної доби. Сформовані за класичним західноєвропейським зразком, об'єднання ремісників Північного Лівобережжя другої половини XVII–XVIII ст. мали відносно самостійний характер і поширювали вплив на всі сторони життя своїх членів.

Внутрішній устрій ремісничих корпорацій регіону не був об'єктом спеціального дослідження. Окремі аспекти проблеми розглядалися у працях О. Шафонського, К. Лазаревської, П. Клименка, О. Компан, В. Балущка [1; 2; 3; 4; 5; 6]. Відтак набуває актуальності дослідження ієрархічної структури цехів, які значною мірою впливали на розвиток промислового виробництва, культуру і побут міщанської верстви.

Соціальна структура ремісничого цеху характеризувалась ієрархічністю. Традиційно він поділявся на соціально-вікові групи (учні – підмайстри – майстри – старші майстри). Ще за часів Київської Русі ремісники поділялися на майстрів і учнів [7, с. 83]. При проходженні сходінок цехової ієрархії враховувався ступінь професійної та соціальної зрілості ремісника, а також внесок у громадське життя колективу. Важлива роль при цьому належала майновому стану ремісника.

Процес соціалізації ремісників, який повністю контролювався групою і проходив кілька етапів, був довготривалим. Перший етап починався із зарахування в учні, яке відбувалось на сходці майстрів. Цехмістер давав наказ добросовісно працювати, поважати майстра і цех, сумлінно вчитися ремеслу. Учень у присутності свідків (один – з боку майстра, інший – учня) погоджувався на ці умови. Майстер домовлявся з юнаком або його батьками про термін учнівства, утримання і винагороду за працю та, у свою чергу, брав на себе зобов'язання щодо навчання та виховання учня. Прийом учня фіксували у цеховій книзі й відзначали святковим обідом, який, зазвичай, влаштовував майстер. Термін учнівства варіювався у різних цехах у залежності від

технології ремесла і вираховувався за календарними святами. Так, у Кролевецькому кравецькому цеху учень мав майстрові «услуги свои згонити годов три», у той же час майстер, зі свого боку, повинен був учневі «талант науки щире открыть и указать», утримувати та забезпечувати його усім необхідним [8, арк. 10 – 10 зв.]. За цей час учень мав засвоїти основні виробничі навички, а також необхідний мінімум соціальних норм, пов'язаних із життям у цеховому колективі. Під час навчання над учнями кепкували, а часом і знущалися; вони також не мали права одружуватись, курити тютюн, носити одяг майстрів [6, с. 68]. Учень, якій погано себе поводив або мав намір залишити майстра, підлягав «терпкому канчуковому каранию» [8, арк. 10 зв.]. Після закінчення терміну учнівства відбувалась «визволка», для чого майстер сплачував до скриньки Кролевецького кравецького цеху 3 таляри, цехмістрові 3 шаги, старшим братам по 3 чеги, молодшим – шаг, а також виставляв цеберко пива та гарнець горілки [2, с. 26]. Але подібна градація виплат була поодиноким явищем, у більшості випадків обмежувалися сплатою коштів до цехової скриньки та влаштуванням бенкету для членів об'єднання.

Кількість учнів, яких брався навчати ремеслу майстер, була чітко регламентована. Учні не мали права переходити до іншого майстра, а майстри не могли переманювати до себе «хлопця від майстра, так само і переманювати челядника». За ці порушення передбачалось покарання – «один камінь та шість фунтів воску» [2, с. 26].

Друга сходинка цехової ієрархії – підмайстер. Після набуття певної майстерності відбувалось посвячення у підмайстри. Для накопичення необхідного досвіду ремісник мав пробути у цьому званні ще принаймні три роки. Так, у Глухівському різницькому цеху у XVIII ст. підмайстром вважався ремісник, який навчався ремеслу «від ½ року до 3 років» [2, с. 26; 5]. Підмайстер, записаний до цеху, користувався правами міщанина. Він міг мандрувати для вдосконалення своїх знань, але йому заборонялось залишати майстра, не одержавши від нього атестату. Також підмайстру заборонялось приймати учнів. Молодики, які працювали в місті, але не були записані до цеху, підлягали покаранню у формі безоплатної роботи терміном на один місяць, але з харчуванням коштом майстра [10, с. 92].

Підмайстер, у відповідності з цеховим звичаєм, мав «по другим городам побывать и у разных мастеров работать» [1, с. 295]. Мандрівки давали змогу поглиблювати знання, вдосконалювати професійні навички, а також заробляти кошти на облаштування у майбутньому власної майстерні. Коли підмайстер приходив до цеху, він звертався до його очільників, які визначали, у якого саме майстра йому належить працювати. Залишаючи

майстра, підмайстер отримував свідоцтво, в якому відзначались його успіхи у оволодінні ремеслом. Від перебування у статусі підмайстра можна було відкупитися, сплативши певну суму коштів та «поєднавши цех і поставивши обід для всієї братії». Загалом, підмайстер вважався «цале в ремесле довтепный» [2, с. 26].

Підмайстри й учні як особи, соціалізація яких не завершилась і які не пройшли ще посвячувальних обрядів, членами цеху формально не вважались. У містах, де ремесло було розвинуте порівняно слабо, загальна чисельність ремісників була незначною, майстер міг працювати без підмайстрів. Також майстрам заборонялось приймати на роботу підмайстрів з інших міст або іноземців, які не мали дозволу цеху, до якого належав майстер.

Для того, щоб бути прийнятим до корпорації в якості повноправного члена – майстра, реміснику були необхідні достатня кваліфікація, наявність коштів та знання цехових традицій і звичаїв. Посвячення у майстри відбувалось, здебільшого, у рідному місті й цеху, до якого підмайстер повертався після мандрівки. За класичною схемою підмайстер представляв на розгляд майстрів свідоцтво про проходження мандрів і «урочний» виріб («шедевр»), який являв собою виготовлений за стандартами і нормативами цеху зразок продукції. Зауважимо, що відомості про виготовлення «шедевр» або «штуки» на території Північного Лівобережжя не зустрічаються. Крім того, підмайстер сплачував певну суму грішми та воском і влаштовував учту для усіх майстрів цеху («поставляет для потчивания ушат меду, пива и несколько кварт горячего вина, что в ином цеху до несколько десятъ рублей стоит»). З цього приводу О. Шафонський зазначав: «Сие еднаніе недостаточних людей иногда удерживает быть мастером и производитъ свободно свое рукоделие» [1, с. 295]. Розмір вступного внеску залежав від багатьох факторів. Наприклад, у Глухівському калачницькому цеху до 1704 р. він становив від 4 шагів до 1 талера, а у другій половині XVIII ст. – від 1 карбованця і 4 копійок до 35 карбованців [11, с. 95]. Ремісник, який вступав до Кролевецького кравецького і кушнірського цеху, вносив «до скриньки братерской коп три грошей личбы литовской» і купував для братії «цебріев два пива, гарців два горилки и два фунти воску» [12, с. 78]. В об'єднаному цеху м. Літок у другій половині XVIII ст. вступна плата дорівнювала «пол золотого, фунт воску и четвертка ладану» [3, с. 214]. Гончарі, які бажали займатися ремеслом в Любечі, мали «поєднати отамана и братию его, которья есть при нем старшою, и дат до скриньки золотого або чим поєднать их» [2, с. 27]. У Новгород-Сіверському цеху калачників у 1711 р. процес вступу («єднання цеху») був суворо регламентований: «Реестр нам цеху калачнецкого як хто будет цех еднати. На пред

дат пану цахмистру три шаги другому брату три чехи, третяму брату шаг, ключнику шаг, писару шаг, молодшому чех, меду гарцов десят, пива гарцов десят, горилки пят кварт, хлеба за 4 шаги» [13, с. 38]. З цього правила часом робились винятки. Так, у Глухівському різницькому цеху у 1772 р. членом став компанійський осавул «за службу в войскових надобностях и впредь все надобности безотговорочно справлять будеть». Право бути братом «безденежно» розповсюджувалось на дітей майстрів за умови, «что братія приговорять» [2, с. 28]. Подекуди траплялись випадки, коли майстри не сплачували одразу усієї суми, і за ними залишався борг, який фіксували у цеховій книзі. Так, у Новгород-Сіверському калачницькому цеху 2 січня 1764 р. майстриня Агафія Пупачовна «отдала в цех за покрасу денег рубль», але до цеху записана не була, а «буде записана», «когда еще полтора рубля принесет» [13, с. 39]. У 80-х рр. XVIII ст. натуральну форму вступних внесків повністю витіснила грошова. Так, 23 вересня 1787 р. з М. Мизина за «єднання» ковальського цеху м. Коропа сплатила «до скринки деньгами за воск и ладан» [14, арк. 10]. З 1785 р. розмір вступного внеску регламентувався «Ремесленным положнием» і становив «не выше десяти рублей» [15, с. 109].

Після урочистостей братія оголошувала: «Цале приимем брата за мужа и товариша до цеху нашего». Робився відповідний запис до цехової книги, і новому майстру видавали лист – свідоцтво про закінчення терміну навчання і здобуття кваліфікації «цальный майстер». Вступ до цеху на правах майстра дозволяв займатися ремеслом без будь-яких перешкод «в род и род до бытия цеху» [2, с. 27].

Однією з головних умов прийняття до цеху була законність народження. Вона встановлювалась на підставі відповідних документів або за допомогою авторитетних свідків. У деяких корпораціях при посвяченні у майстри існував віковий ценз [6, с. 81].

Членами цехів офіційно вважались лише майстри, які, у свою чергу, поділялися на дві соціальні групи – власне майстрів (молодших майстрів) і старших майстрів. Майстрів називали також братами, а старших майстрів – старшими братами. Новопосвячений майстер отримував статус молодшого брата і мав слідувати за порядком на цехових зібраннях, наглядати за цеховим майном, збирати податки з ремісників, виконувати накази цехмістра та функцію посильного. Часом ремісник довго був підмайстром, і через похилий вік йому важко було виконувати ці обов'язки. У такому випадку здійснювалось символічне відбування повинності. Так, на спільній сходці новопосвяченому майстру підносили розколотий ціпок з монетою. Він брав ціпок, ставав біля дверей світлиці (місце, звідки молодший брат мав слідувати за порядком), символічно відбуваючи

своє молодечество. Після цього вносив викуп, а ціпок, з хлібиною на додачу, передавав іншому новоспеченому майстру [16, с. 258].

Старші майстри були досвідченими, заслуженими, здебільшого вже літніми членами об'єднань, які користувалися значним авторитетом. Вони були головними хранителями традицій і блюстителами цехових порядків. У процесі соціалізації молоді, у ході ритуальних дій і в сфері комунікації старші майстри виступали в якості «культурно-компетентних», передаючи культурну, у тому числі й етнічну, інформацію молодим ремісникам [6, с. 18]. Щодо прав і обов'язків майстра, то у статутах зазначалось, що він користується правами міського жителя, йому дозволялось облаштувати власну майстерню і приймати підмайстрів та учнів. Свої вироби майстер міг продавати у себе вдома або на базарному майдані. Майстер, який навчив своєму ремеслу багатьох учнів, отримував відповідне свідоцтво, і де б він потім не оселився, новому іспиту вже не підлягав. Отож, вступ до цеху був процесом довготривалим і вимагав не тільки досконалого знання ремесла і цехових норм, але й значних матеріальних витрат.

Слід розрізнити підмайстрів і учнів зі сторони та синів цехових майстрів, які складали значну їх частину. Їхнє становище у цехах відображалось у різних соціальних і юридичних статусах. Якщо учнів та підмайстрів зі сторони можна віднести до плебсу, то на синів майстрів поширювались соціальні зв'язки середнього прошарку міського населення [6, с. 19]. Для ремісничих цехів Північного Лівобережжя було характерне успадкування цехових прав дітьми від батьків. Сини майстрів вже від народження вважались потенційними членами об'єднання, і процес проходження усіх сходинок цехової ієрархії для них був спрощеним. Так, наприклад, для них полегшувалися умови мандрів, вони не виготовляли «шедевр» і обмежувались лише влаштуванням учти і грошовим внеском. Зяті майстрів і підмайстри, що одружувалися з удовами колишніх членів цеху, користувалися такими ж чи схожими пільгами. У даному випадку професію майстра успадковувала його дочка чи удова, і ця професія була посагом нареченої. Принцип успадкування цехових прав і професій поширювався і на більш далеких родичів – онуків, племінників і т. д. [17, с. 42]. У ткацькому цеху м. Вороніж при записі до цеху майстрів поділяли на групи. До першої, упривілейованої, групи належали ті, «що єднають цех по батькові». До другої – ремісники, «що поєднали по тестеві, одружившись з дочкою майстра», і мали назву «половинні». Третю групу становили ремісники, «що поєднали цех сами по собі» – «нововписані» [2, с. 28]. У Глухівському калачницькому цеху сини майстрів у XVIII ст. сплачували значно менший вступний внесок, ніж звичайні майстри: «...платили

1 карб. 20 к., 1 карб. 40 к., а звичайні платили 10 карб., 20 карб.» [2, с. 28]. У Кролевецькому кравецько-кушнірському цеховому об'єднанні ремесло було справою родинною, тому в цеху «єдналися» чоловіки з дружинами, їхні діти, онуки, зяті та інші родичі. Зокрема, у цеховій книзі зазначалось: «... року 1684 місяця септеврия я, Юрий Михайлович, вистатчилем от мала и до велика готових грошей и тепер записуюся в книги братерские жеби и по смерти моеи волно ремесло робити кравецкое и кушнирское по смерти детям моим» [8, арк. 20]. Таким чином, сімейні зв'язки створювали сприятливі умови для навчання і засвоєння цехових традицій і полегшували молодим ремісникам набуття професійних навичок та соціальних знань.

У другій половині XVII–XVIII ст. керівними органами цехової організації були цеховий уряд і суд, які склались з виборних посадових осіб. Так, у Новгород-Сіверському цеху калачників уряд складався з цехмістра, двох старших братів та ключника, а з 1785 р. – зі старшини та двох товаришів [18, с. 63]. До ради Мглинського цехового товариства у другій половині XVIII ст. входили цехмістр, старший товариш, шафар та ключник [19].

На чолі об'єднання стояв цехмістер, котрий обирався терміном на один рік і приймав присягу перед магістратом, який затверджував його на посаді [11, с. 93]. Влада вимагала від нього, «щоб порядок добрый мел, як и в иных городах ведеться, добрых миловал, а злых карал» [9, арк. 9 зв.]. Головним посадовим обов'язком цехмістра була «репрезентація інтересів цеху перед органами міської влади, ... і державними структурами» [20, с. 72].

Зазвичай, вибори цехмістра та його заступника відбувались восени або навесні. Наприклад, у Новгород-Сіверському цеху калачників після обрання на зборах ремісників цехмістра робився відповідний запис до цехової книги: «Року 1719 місяця септеврия Я, Павел Семенович Картушенок постановлен естем цехмистром от всей братии старшой и меншой и принял от Григория Лопаты цахмистра бывшаго готових грошей зол. полтораستا и десят зол» [18, с. 64]. Він мав пройти усі сходинки цехової ієрархії, починаючи з найнижчої, сплатити усі передбачені внески, а також володіти організаторськими здібностями. Цехмістер здійснював нагляд за процесом виробництва, прийомом нових майстрів, підмайстрів і учнів, вирішував конфлікти між членами цеху, накладав штрафи за незначні провини, представляв об'єднання у міських установах і взагалі керував усім поточним виробничим та громадським життям корпорації. Він особисто виступав розпорядником обрядових дій ремісників, а також опікувався скринькою й усіма прибутками та витратами цеху, складав щорічний звіт. Цехмістрові мали підпорядковуватися та «отдавать пошанованье» усі члени об'єднання [9, арк. 9 зв.].

Служба цехмістра була безоплатною, але вва-

жалась почесною. Втім, траплялись випадки, коли цехмістри, користуючись наданою їм владою, неправомірно витрачали кошти, привласнювали прибутки, зловживали видачею цехових свідоцтв [4, с. 95]. У разі відсутності цехмістра його обов'язки міг виконувати наказний цехмістр. Так, у калачницькому цеху м. Новгород-Сіверського у червні 1759 р. наказним цехмістром був Юхим Романов [21, арк. 24 зв.].

У цехах Північного Лівобережжя існували й інші виборні посади: заступник цехмістра, ключник, шафар та ін. Кількість їх, в залежності від рівня розвитку цехового ремесла, помітно варіювалась. Заступник цехмістра допомагав наглядати за промислово-організаційним життям цеху, слідкував за роботою підмайстрів, виконував обов'язки цехмістра за його відсутності. Допомагали цехмістру і так звані старші брати, які розглядали питання вступу до цеху, контролювали процес проходження ремісниками усіх сходинок цехової ієрархії, брали участь в обранні нового цехмістра. Фактично на них була покладена функція громадського нагляду за діяльністю цехмістра, захисту інтересів рядових членів ремісничого об'єднання. Старші брати обирались з найбільш поважних і впливових майстрів, які тривалий час перебували в цеху і володіли високими професійними здібностями.

Важливе місце у структурі цеху посідав ключник, який зберігав ключ від скриньки й був скарбником цеху. Він виконував бухгалтерські функції, брав участь у розгляді питань про прийом нових членів, відбування молодецтва, будівництво цехових споруд. Термін перебування на цій посаді не регламентувався. Наприклад, у Новгород-Сіверському цеху калачників у 1748 р. згадувались три ключники – Іван Савостін (березень), Мирон Жук (травень), Іван Коротченко (липень-вересень), а у 1764 р. цю посаду обіймав Тимофій Турок [18, с. 65]. Цехова книга цього цеху свідчить, що посаду ключника могла обіймати й жінка. Так, протягом 1767–1771 р. у книзі було зафіксовано сім жінок-ключниць [18, с. 66; 20]. Згідно з «Ремесленным положением» 1785 р. посада ключника перейшла до категорії повинностей.

Діловодством ремісничої корпорації відав цеховий писар. Він відповідав за канцелярські справи, вів цехові книги, ділове листування. Писар був довіреною особою, яка мала зберігати всі таємниці та не розголошувати інформацію про стан цехових справ. Ця посада не була виборною, її міг займати письменний цеховий майстер або людина, яка винаймалася за певну плату для ведення поточної документації. Наприклад, у цеховій книзі Новгород-Сіверського калачницького цеху зазначалося: «1723 року місяця генваря 2 числа за цехмістра Матвея Артемовича и при братии всей старшой и меншой Я, Тимофей Товарнецкий стал писарем у их двор братерской на год за двадцать алтин» [18, с. 66].

Зазвичай писаря призначали на певний термін. Так, у калачницькому цеху м. Глухова у 1756 р. було призначено «Стефану Леонтьеву по совету братии 2 года в писарской быть должности» [22, с. 177], причому праця його не оплачувалась. У Глухівському різницькому цеху наприкінці XVIII ст. писар, крім виконання своїх основних обов'язків, мав скопіювати «книгу житій святих та читати їх братам цеховим» [2, с. 24; 5]. Після запровадження російським урядом ремісничих управ цехи повинні були сплачувати кошти для утримання «письмоводителів» [3, с. 100].

Поширення наприкінці XVIII ст. законодавства Російської імперії на територію Північного Лівобережжя внесло значні корективи у цехову ієрархію та взаємовідносини. У 1785 р. було видане «Ремесленное положение», в якому було задекларовано загальнообов'язковий цеховий устрій. Відтоді всі ремісничі корпорації на території Лівобережжя мали підпорядковуватись загальноросійським нормам. «Ремесленное положение» 1785 р., в якому у низці пунктів фіксувались взаємини майстрів, підмайстрів і учнів, затвердило нововведення, які суперечили місцевій традиції та значно обмежили автономію ремісничих організацій. Підпорядкування Ремісничій управі й тотальна уніфікація усіх аспектів життєдіяльності цехів призвели до втрати їхньої самобутності, хоча запровадження в життя «Ремесленного положения» 1785 р. затягнулось на достатньо тривалий час, подекуди аж до ліквідації цехового ладу у 1902 р.

Отже, класична структура та усталені форми існування ремісничих цехів на території Північного Лівобережжя у XVII–XVIII ст. були насичені регіональними особливостями. Існування об'єднаних корпорацій, залучення до них не лише професіоналів, майстрів своєї справи, спрощена система вступу, яка подекуди зводилась лише до сплати грошового або натурального внеску, були характерними рисами цехового устрою регіону. Наприкінці XVIII ст. із запровадженням «Ремесленного положения» 1785 р. зникає класичний поділ цехових ремісників на сталі, з особливими ознаками, соціальні групи учнів – підмайстрів – майстрів та руйнується оригінальна модель цехового устрою Лівобережної України.

Посилання

1. Шафонский А. Черниговского наместничества топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малыя России, из частей коей оно наместничество составлено / А. Шафонский. – К.: Университетская типография, 1851. – 697 с.
2. Лазаревська К. Матеріали до історії цехів на Лівобережній Україні XVII – XIX вв. / К. Лазаревська // Записки історико-філологічного відділу УАН. – К., 1925. – Т. 6. – С. 20–33.
3. Клименко П. Матеріали до історії цехів м. Літок на Чернігівщині / П. Клименко // Записки історико-філологічного відділу УАН. – К., 1928. – Кн. XVIII. – С. 211–223.

4. Клименко П. Цехи на Україні / П. Клименко. – К.: Видавництво ВУАН, 1929. – Т. 1. – Вип. 1. – ХС, 199, VIII с.
5. Компан О. С. Міста України в другій половині XVII ст. / О. С. Компан. – К.: Видавництво АН УРСР, 1963. – 388 с.
6. Балущок В.Г. Світ середньовіччя в обрядовості українських цехових ремісників / В.Г. Балущок. – К.: Наукова думка, 1993. – 117 с.
7. Пеняк П.С. Ремесло Київської Русі: структура і організація / П.С. Пеняк. – Ужгород, 1998. – 137 с.
8. Чернігівський історичний музей імені В.В. Тарновського (далі ЧІМ), Інв. № Ал. 619, 40 арк.
9. ЧІМ, Інв. № Ал 441, 168 арк.
10. Нестеренко О. Розвиток промисловості на Україні / О. Нестеренко. – К.: Видавництво АН УРСР, 1959. – Ч. 1. Ремесло і мануфактура. – 496 с.
11. Пажитнов К.А. Проблема ремесленных цехов в законодательстве русского абсолютизма / К.А. Пажитнов. – М.: Издательство Академии наук СССР, 1952. – 212 с.
12. Добровольский П. Письменные и вещественные памятники цехового устройства в Черниговской губернии / П. Добровольский // Труды Тринадцатого археологического съезда / [под ред. гр. П.С. Уваровой]. – М., 1908. – Т. 2. – С. 74–78.
13. Ситий І. Новгород-Сіверський цех калачників (1711–1900) / І. Ситий // Сіверянський літопис. – 1996. – № 4. – С. 37–42.
14. ЧІМ, Інв. № Ал 510/14, 73 арк.
15. Ремесленное положение // Российское законодательство X – XX веков: В 9 т. / [ответственный редактор Е.И. Индова]. – М., 1987. – Т. 5. – С. 95–119.
16. Ефименко А. Южно-русские братства / А. Ефименко // Южная Русь: Очерки, исследования и заметки / А. Ефименко. – СПб.: Книгопечатня Шмидт, 1905. – Т. 1 – С. 200–309.
17. Слабченко М.Е. Организация хозяйства Украины от Хмельниччины до мировой войны / М.Е. Слабченко. – Одесса, 1922. – Ч. 1. – 208 с.
18. Ситий І. Новгород-Сіверський цех калачників (1711–1900) / І. Ситий // Сіверянський літопис. – 1996. – № 2–3. – С. 63–67.
19. ЧІМ, Інв. № Вп 1474/29, 70 арк.
20. Кобилецький М. Організація та правові засади діяльності цехів у містах України за магдебурзьким правом / М. Кобилецький // Вісник Львівського університету. – Серія юридична. – Львів, 2011. – Вип. 52. – С. 71–76.
21. ЧІМ, Інв. № Ал 366, 117 арк.
22. Книга глухівського цеху калачницького [підготовка до видання К. О. Лазаревської] // Український археографічний збірник. – К., 1926 – Т. 1. – С. 165–216.

Щербина С.В. Иерархия в ремесленных цехах Северного Левобережья во второй половине XVII – XVIII вв.

Статья посвящена внутреннему устройству и взаимоотношениям в ремесленных цехах Северного Левобережья во второй половине XVII–XVIII вв. Проанализирована иерархическая структура корпораций и обязанности их членов.

Ключевые слова: ремесленный цех, Северное Левобережье, ученик, подмастерье, мастер.

Shcherbyna S.V. Hierarchy in the handicraft guilds on the Northern Left-bank Ukraine in the second half of XVII – XVIII centuries

The article is devoted to the structure and inner relations in the handicraft guilds on the Northern Left-bank Ukraine in the second half of XVII – XVIII centuries. The hierarchical structure of the guilds, rights and duties of their members are analyzed.

Key words: handicraft guild, Northern Left-bank Ukraine, apprentice, journeyman, master.

10.03.2016 р.

УДК 94 (477):81'373/21 Батурич «16/17»

Н.А. Саєнко

ТОПОНІМІКА БАТУРИНА XVII–XVIII СТ.

У статті аналізується топоніміка Батурина XVII–XVIII ст. Місцеві назви розкривають такі важливі краєзнавчі теми, як заснування і заселення міста, його історичний і культурний розвиток. Авторка визначає походження назв вулиць і районів, їх розташування у просторі Батурина та зниклі з ужитку місцеві назви.

Ключові слова: топоніми, вулиці, Батурич, XVII–XVIII ст.

Топоніми є унікальними засобами збереження історичної пам'яті. По мірі того, як середовище існування людини обростає історичними подробицями, зростає культурне значення історичних топонімів. Топоніміка (від грецьких слів «топос» – місце та «онома» – ім'я, назва) – наука, що вивчає походження, значення та історичний розвиток географічних назв. Тому розкриття такого сюжету, як розвиток топоніміки є необхідним для розуміння цілісної картини розвитку міста, оскільки міські топоніми є віддзеркаленням суспільної свідомості, державної ідеології, етнічних та конфесійних особливостей того чи іншого міського середовища.

Топоніміка Батурина, як і багатьох інших історичних міст України, досі нелишене досліджена, але й не зібрана у повному обсязі. У той же час цей матеріал містить у собі дуже цінні дані з історії та культури міста. Географічна термінологія давня, стійка та має важливе значення для порівняльно-історичних студій. Тим більше, що протягом останнього століття топоніміка Батурина зазнавала і продовжує зазнавати значних кількісних і якісних втрат. Отже метою нашої роботи є комплексне дослідження виникнення, функціонування та зміни топонімів Батурина XVII–XVIII ст.

Як окрема тема топоніміка міста не розглядалась ні науковцями, ні краєзнавцями, хоча в публікаціях з історії Батурина вона побіжно висвітлюється. Сучасний стан розробки даного питання представлений публіцистичними краєзнавчими екскурсами [1]. Деякі мікротопоніми Батурина наведені у науково-краєзнавчому виданні С.О. Павленка «Мікротопоніми Чернігово-Сіверщини» [2, с. 9]. Існує ряд історичних та лінгвістичних досліджень походження назви «Батурич» (О. Лазаревський, К. Тищенко, В. Коваленко та ін.) [3].

Назва міста не згадується в літописах. На думку В.П. Коваленка, згадка «городища Батурич» в документації королівської канцелярії Речі Посполитої майже одночасно з літописними городищами Ніжин, Бахмач та ін. дозволяє припускати, що і Батурич зберіг свою первісну назву після того, як на спустошеному монголо-татарами